

YAKIN - DOĞUDA HAÇLILAR DEVRİNE AİT KALELER*

A. A. KAMPMAN

Önasya'da yapmış olduğum seyahatler esnasında gördüğüm Haçlılar devrine ait kaleler hakkında huzurunuzda konuşmam benden rica edilmişti. Ben bu arzuyu yerine getiriyorum, fakat sözlerime başlarken, bu mevzuu bir saat gibi kısa zamanda tamamiyle değerlendirmenin imkân dahilinde olmadığını da belirtmek isterim. Ben mevzuu biraz tahdit edip, sizce inşallah hoşça gidecek bazı seçmeler yapmak mecburiyetindeyim. Benim yapacağım seçmenin ancak sübjektif olacağını biliyorum, fakat bunun da iyi tarafı, size ihtisas sahaının bir kısmını gösterebilmemdedir.

Ortaçağ şatoları hakkında etüd yapmak isteyen bir tarihçi, bilgisini batı Avrupa'dan ziyade Yakın Şark'ta zenginleştirebilir. Batı Avrupada 12. ile 13. asır kalelerinin tamamiyle kaybolmuş veya tadilata uğramış olmalarına mukabil, haçlı ordularının geçtiği devletlerde, tarihçi ve mimarlar için kıymetli malzeme olacak şekilde çok iyi muhafaza edilmiş kaleler mevcuttur.

Filistin, Ürdün, Suriye, Lübnan, Kilikya, Kıbrıs ve Rodos adaları gibi haçlı ordularının geçtiği bölgelerde bu şatolar serpilmiş bulunuyor. Haçlı eserlerine hâlâ bugün Arabistan çölünden denize doğru uzanan her dağ yolunda raslanabilir. Batı Kilikya'da bulunan Anamur'dan güney Filistin'deki Ascalon'a kadar bu eski kaleler mütenevvi şekilde mevcutturlar. Anavatandan yapılan sevkiyatla bunların yerlerine varışlarının emniyette bulundurulması için sahil önlerinde bulunan adalar muazzam kalelere tahvil ediliyordu. Askerî vaziyet Selâhaddin'in ortaya çıkmasıyla ümitsiz bir hale düşmesine rağmen, haçlılar bu kaleler sayesinde hâkimiyetlerini senelerce uzatabilmişlerdi. Templier şövalyeleri uzun bir savaş neticesinde Akkâ (St. Jean d'Acree)ın 20 km. güneyinde bulunan Chastel Pélerin'in burçlarını 1291 senesinde düşmana herhangi bir müşkülât göstermeden teslim

* Dr. A. A. Kampman'ın 18 Kasım 1958'de Ankara'da Türk Tarih Kurumu adına verdiği Konferans'ın tercümesi.

edince, memlekette 200 senelik bir Frenk medeniyetini de bırakmış oldular. Bu medeniyetin tesirleri hâlâ Orta Şarkta mevcuttur.

Krak des Chevaliers ve Margat şatosunun muazzam Donjon (baş kule)leri Fransa, İspanya ile Hohenstaufen topraklarındaki Ortaçağ kalelerini inşa eden mimarlar tarafından yapılmıştır. Krak des Chevaliers'nin merasim salonu veya Kıbrıs'ın kuzey sahilindeki Bellapais' manastırındaki dehlis görüldüğü zaman derhal Chartres, Reims ve Ste. Chapelle kiliselerinin yukarı doğru sivrilen pencelereleri ile bir mukayese yapmak mecburiyeti duyulmaktadır. Kerek'in merasim salonunun yapılışı ile Notre Dame de Paris'nin yapılışının aynı zamanlara, yani 12. asrın sonu ve 13. asrın başlarına tesadüf ettiğini hatırdan çıkarmamak lâzımdır. Bu tarih, Kıbrıs adasının kuzey kısmında St. Hilarion dağının zirvesinde Lusignan sülâlesinden kıralların Château Royal'ı inşa ettikleri zamana raslamaktadır. Burada, henüz az faydalanılmış, sanat tarihi bakımından mukayeseye imkân veren malzemeler mevcuttur. Batı ve güney Avrupa'lı mimarlar roman sanat tarzını bırakıp neticede büyük bir başarıya ulaşan oynak gotik üslûbunun ilk tatbikatına başladıkları zaman, şark güneşinin ışık ve gölge oyununun güzel kemer konstruksiyonlarında canlandırıldığı Yakın Şark'ta, yeni fikirlerini geliştirmek fırsatını da buldular.

Sanat tarihi mülâhazalarından sonra St. Jean, Templier ve Teuton gibi şövalye tarikatlerinin üstadı âzamları ile haçlı seferler devletleri derebeylerinin niçin bu kadar muazzam kaleler inşa ettiklerini soracak olursak, bunun tek bir cevabı vardır: Mecbur idiler. Bu mecburiyeti anlamak için o devletlerin taksimatını ve kesin olarak belirtilememiş hudutlarını gösterir bir haritaya bakmak kâfidir. Asi, Litani ve Şeria'nın doğusunda haçlılar hâkimiyetlerini ancak Moab ve Edan, yani Ürdün'de yaşatabildiler. Fakat hâkimiyetleri bilhassa bu bölgelerde zayıf kaldı ve kendilerine ilk mukabil darbe 1180 den kısa bir zaman sonra bu istikametten vuruldu. Daimî surette çöl tarafından hücumlara müsait bulunduğu için doğu cenah gayet zayıftı, halbuki taarruz eden Araplar her zaman için çöl kenarında bulunan Halep, Hama, Humus ve Şam gibi heybetli kalelerine çekilme imkânına sahiptiler. Şam ve Halep arasındaki yolu otomobil ile geçen ve Humus civarında Trablus-Şam'a gitmek üzere Batı istikametine sapan modern seyyah, Hama ve Humus arasındaki dar geçidin ne kadar tehlikeli olduğunu bizzat görebilir. Bu seyyah aynı zamanda uzakta bir dağın zirvesi üzerinde bulunan Kerek'in görünüşünden ve bu kaleleri yapan

mimarların tam bir isabetle tahkim için, stratejik bakımdan en önemli olan yerleri nasıl seçtiklerinden de takdir ve hayret duyacaktır. Godefroy de Bouillon'un şövalyelerinin Filistin ve sahillere hücum etmeden evvel niçin bu müstahkem mevki kuşağını zaptetmedikleri daima bir muamma olarak kalacaktır. 1099 senesinde müsait fırsat vardı. 1150 senesinden sonra ise Arap dünyası zaaf noktasını aşmıştır ve bundan sonra da böyle fırsatlar bir daha zuhur etmedi. Hızla akınlar yapan bir düşmana engel olmak gerekmişti. Bunun yegâne çaresi kaleler inşa etmektir. Fakat şövalyelerin bu kaleleri inşa etmelerinin bir başka sebebi daha vardı: Haçlıların yeni takviye sevkîyatları 12. ve 13. asırda zaman zaman zayıflamıştı ve müdafaada bulunan asker adedi de çok azalmıştı. Buna mukabil haçlıların müdafaaya mecbur oldukları yerler, Filistin'in güneyinden Kilikya'ya kadar çok geniş ve yaygın bir sahayı kaplıyordu. Böylece haçlı orduları, sayılarının azlığı neticesinde açık arazi ve meydan muharebelerinden kaçınarak buna nispetle daha az kuvvetlerle müdafaası mümkün bulunan kalelere muhtaç duruma düşmüşlerdi. Bu suretle toprakları ellerinde tutabileceklerini umuyorlardı. Bunda muvaffak olamadılar. Ancak, kalelerinin muazzam taş yığınları, yabancı olarak geldikleri ve bugüne kadar hâlâ tesirleri hissedilen Yakın Şark bölgesinde hâkimiyetlerinin parlak devrine aid deliller olarak kaldı.

Haçlılar kalelerini 8 gruba ayırmak mümkündür :

1 — Güney grubu, Filistin'e giden yolun korunması maksadiyle yapılan kaleler: Blanche Garbe (Tell es Safi), Ascalon (Khirbet Asqalan) ve Beth Gibelin (Cebele).

2 — Orta grup, Filistin'in kuzeyden muhafazası için yapılan büyük şatolar: Lübnan'ın güneyinde Château de Beaufort (Qalat es-Sakif), Belvoir (Beyt Gibrin), Subegba (Bandas ve Safed). Bu gruptaki kaleler haçlı devletlerinin zayıf olan doğu cenahını korumakla vazifeli idiler.

3 — Muazzam Château de Saône (Sayhun), Kerek kalesi (Karak des Chevaliers), Margat şatosu, Chastel Blanc (Safita) gibi en kuvvetli ve büyük kalelerden müteşekkil *kuzey grubu*. Bunların gerilerini emniyette tutan müstahkem mevki ise, baş kulesi ile birlikte duvarları bugüne kadar muhafaza edilmiş olan Templier kalesi Tortosa, yani bugünkü Tartous idi. St. Jean şövalyelerinin en mühim iki kalesi olan

Krak des Chevaliers (Kerek kalesi) ve Château de Margat (Margat şatosu) bu gruba dahildirler. Bilhassa fakir Arap köyleri ile çevrili münzevi bir dekor ortasında bu mağrur kalelerin duruşu çok dramatik. Düşmanlarla çevrili bir diyarda kendilerine 200 sene müddetle, hiçbir zaman tam mânasiyle benimsiyemedikleri, bir ev vazifesi gören ve haçlıların nöbet bekledikleri Kerek'in duvarları, müdafası için yapıldığı vâdilerin üzerinde hâlâ yükselmektedir. 1952 senesinde çıkmış olduğum Château de Beaufort baş kulesinin en yüksek kısmında duyulan donmuş sessizliği ve fotoğrafını göstereceğim St. Jean'ların büyük üstadlarının şatosu olan Kerek'in üstündeki kulelerden görülen harikulâde manzaranın büyüleyici derin tesirlerini, insan bu âbidelerden ayrıldıktan sonra da hissetmiye mecbur kalıyor. Kaleler bu bölgelerde o şekilde inşa edilmiştir ki, insanın onları artık yok farzetmesine imkân vermeyecek bir kuvvetle bu toprakların malı olmuşlardır.

4 — Deniz kenarındaki kaleler: Bunlar asker ve malzeme takviyesi için yapılan sevkıyatı korumak maksadiyle yapılmıştır ve sayıları pek çoktur. Ben içlerinden en önemli olanları sayacağım: Beyrut, Tartous, St. Jean d'Acre (Akkâ), Tripoli, Sidon (Saida) ve sahil önlerinde bulunan Ruad adası.

5 — Ürdün'deki şatolar: Bu saha haçlıların ancak bir asır ellerinde tutabildikleri bir bölge olup, Kerab de Moab, Monreal, Petra kaleleri, Le Vaux Moïse ve Sela ve Akabe körfezlerindeki Ille de Gray adası kalelerini ihtiva eder. 1187 senesinde Hattin'deki muharebede Selâhaddin Eyyubî'nin haçlı ordusunu perişan ve mağlup etmesi ve Filistin'in de aynı senede düşmesi üzerine, Ürdün'ün ileri müdafaa karakolu olarak muhafazasına imkân kalmadı ve böylece Kerek 1188 ve Monreal da 1189 senelerinde düştüler. Bunların duvarlarının etrafa yayılmış harabeleri, Kerek de Moab'ın sahibi Rainaud de Châtillon'nun Mekke istikametinde yağma seferlerine çıktığı zamanları hatırlatmaktadır.

6 — Kuzey Suriye ve Kilikya'daki grubu teşkil eden kalelere gelince, bunlar şimdiye kadar fazla araştırılmamıştır. Bu grup Ermeni kalelerinden müteşekkil olup, Ermeni kırılları tarafından haçlı mimarlarının yardımları ile yapılmışlardır. Bütün bu kaleler Türkiye'nin güneyinde Ceyhan ve İçel'de bulunmaktadır. Bunlar da pek az tetkik edilmişlerdir. Bir müddet evvel John Thompson tarafından hazırlan-

miş, Anamur, Camardesium, İlan, Sis gibi en mühim kaleleri ihtiva eden kısa bir hulâsa yayınlanmıştı. Yakın bir zamanda bu kaleleri etraflıca tetkik ederek bu konuda neşriyat yapabileceğini ümit ediyorum.

7 — Kıbrıs adasındaki haçlı şatoları: Bu şatolar ancak haçlıların 12. asrın sonlarında adaya yerleştikleri zamanlarda inşa edilmişti. 1190 da Aslan Yürekli Rışar tarafından bu adanın zaptedilişini anlatmayı zait görüyorum. Adanın böylece haçlıların eline geçmesinden hemen sonra müdafaa için lüzumlu olan kalelerin inşasına başlandı. Bu cümleden olarak Kuzey dağlarının üzerinde inşa edilmiş üç büyük şato şunlardır: St. Hilarion, Buffavento ve Kantara. Bunlardan başka 14. asrın başlarında inşa edilmiş olan ve güneydeki Limasol'un batısında bulunan St. Jean şövalyelerinin şatosu Kolossi'yi de ayrıca zikretmeliyiz. Kyrenia (Girne) limanının yakınlarında bulunan Hilarion şatosu (Dieu d'Amour) ise çok heybetli ve bulunduğu kayalığın şekline intibak ettirilerek yapılmıştır. Lusignan kral sülâlesi burayı daima ricatlarında müdafaa için kullanırdı. 2 Frederik'in askerleri, bu kaleye sahip olduktan sonra haçlı ordusunun bir hücumu üzerine burayı terketmek mecburiyetinde kalmışlardı.

1285 senesinde Margat'ın düşmesinden sonra St. Jean şövalyeleri Kıbrıs'a ricat etmek zorunda kalınca, Kıbrıs'ın en mühim hükümdarlarından olan, Lusignan'lardan 2. Henri tarafından kendilerine, 1309 senesine kadar ordugâh olarak kullandıkları, Kolossi şatosu verildi. 1309 senesinde St. Jean'ların üstadı azamı Rodos'a gitmiş, fakat St. Jean'lar daha 16. asra kadar Kolossi şatosunda kalmışlardı. Bugün ancak baş kulesi mevcut olan bu şatoyu sonradan tahkim ederek bir kale haline getirmişlerdi.

8 — Rodos adasında St. Jean'lar 1309 dan 1522 senesine kadar kaldılar. Orada kısmen Suriye'deki şatoların üslûbunda sağlam bir kale inşa ettiler. Bu kalenin kalıntıları 19. asra kadar çok ilgi verici bir halde duruyordu, fakat Rodos adasının İtalya tarafından işgali esnasında İtalyan hükümeti bu şatoyu yeni baştan o şekilde tamir ettirmiştir ki, artık tarihî duvarları bulmak hemen hemen imkânsız bir haldedir. St. Jean'ların Rodos adasındaki ikametleri Kanunî Sultan Süleyman'ın 1522 senesinde büyük bir filo ile adaya gelişiyle sona ermiştir.

Haçlı şato ve kalelerini, şimdi, tarafımdan çekilen bazı diyapozitifler vasıtasıyla daha yakinen canlandırmak istiyorum. Bunlara ait açıklamalarımın Türkçe tercümesi özet olarak yapılacaktır.

Haçlı şato ve kalelerinin mimarî yönden ele alınması halinde ön plânda gelecek olan teknik detayları ben bu küçük konferansımda fazla işlemek istemiyorum. Ben sizlere ancak Yakın Şark'taki haçlı şato ve kalelerinin mevcudiyetleri ve vazifeleri hakkında bir hulâsa vermek istiyorum.
